

Rozvíjanie čitateľských zručností žiakov ako súčasť kurikulárnej reformy v predmete slovenský jazyk a literatúra

KATARÍNA HINCOVÁ (TRNAVA)

Vo svojom príspevku sa chcem pozrieť na potrebu rozvíjania čitateľských zručností žiakov vo svetle dvoch medzinárodných výskumných štúdií, ktoré porovnávajú v medzinárodnom kontexte výsledky vzdelávania a svojimi závermi ovplyvňujú aj smerovanie pripravovanej kurikulárnej reformy v predmete slovenský jazyk a literatúra (SjaL).

Požiadavku nového definovania všeobecných i špecifických cieľov vzdelávania na základnej škole (ZŠ) a strednej škole (SŠ) priniesli zásadné zmeny v spoločnosti po roku 1989. Tento rok sa stal medzníkom v mnohých oblastiach života slovenskej i českej spoločnosti. Nie je iste náhoda, že so vzdelávaním naoko málo súvisiace ekonomicko-politické zmeny priniesli aj potrebu zmeniť ciele, obsah i metódy vyučovania na našich školách.

Kým riadená spoločnosť pred rokom 1989 „zabezpečila“ umiestnenie všetkých absolventov vzdelávacieho systému do reálnej praxe, nástup trhovej ekonomiky preniesol spoluzodpovednosť za uplatnenie sa v modernej spoločnosti na každého jednotlivca – žiaka. Otázkou ostáva, či sa tento fakt premietol aj do systému vzdelávania, inými slovami povedané, či súčasná škola pripravuje svojich absolventov na požiadavky, ktoré na nich kladie moderná spoločnosť.

Tvorcovia *Národného programu výchovy a vzdelávania*, ktorý je známy aj ako projekt *Milénium*, tvrdia, že častokrát učíme starými metódami bifľovania, memorovania a skúšania. Neučíme tvorivo a kriticky myslieť, neučíme komunikácii. Na našich školách sa ešte stále kladie dôraz skôr na teoretické, respektíve encyklopedické vedomosti ako na reálne zručnosti. Cestou na zmenu tohto stavu je nevyhnutnosť postupne meniť priority vzdelávania: najmä prestať bazírovať na zapamätaní si faktov, ktoré ostávajú pasívnou zložkou osobnosti žiakov bez prepojenia na reálny život, a preto sa aj najrýchlejšie eliminujú z ich pamäte.

V posledných rokoch sa do centra pozornosti modernej pedagogiky dostáva pojem *gramotnosť žiaka*. Tento pojem nadobúda v súčasnej,

tzv. informačnej spoločnosti nielen nový význam, ale aj iný charakter. Narastá množstvo informácií, ktoré je potrebné vedieť spracovať, hodnotiť, kriticky triediť a použiť. Schopnosť efektívne pracovať s informáciami a potreba celoživotného vzdelávania a sebavzdelávania je nevyhnutnou pre uplatnenie sa v živote modernej spoločnosti, pre presadenie sa na trhu práce, ale aj v napĺňaní osobných cieľov každého jednotlivca.

PIRLS – (Progress in International Reading Literacy Study) je Medzinárodný výskum čitateľskej gramotnosti žiakov základných škôl, ktorý zastrešuje IEA (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement) – Medzinárodná asociácia pre hodnotenie výsledkov vzdelávania so sídlom v Amsterdame. Hlavným cieľom IEA je realizovať širokoplošné komparatívne štúdie výsledkov vzdelávania s dôrazom na hlbšie pochopenie vplyvu rozličných faktorov na dosahovanie výsledkov vzdelávania v rámci rôznych vzdelávacích systémov jednotlivých krajín. Národným koordináčnym centrom štúdie PIRLS je Štátny pedagogický ústav v Bratislave a národnou koordinátorkou je Mgr. Zuzana Lukačková.

PIRLS 2001 bolo prvým z cyklu testovaní čitateľskej gramotnosti, ktoré sa budú uskutočňovať každých päť rokov tak, aby sa dal monitorovať vývoj v tejto oblasti vzdelávania. Spomedzi 35 štátov sveta sa slovenskí žiaci umiestnili v roku 2001 iba na 20. mieste – výrazne nás predbehli aj českí žiaci. Ďalšie meranie sa uskutoční v roku 2006.

PIRLS 2001 skúmal čitateľskú gramotnosť 9 – 10 ročných žiakov, čo vo väčšine krajín zodpovedá žiakom 4. ročníkov ZŠ. Zámerom bolo nielen zisťovanie výkonov žiakov v čítaní, ale tiež skúmanie domácich a školských podmienok pre učenie sa čítať a hľadanie súvislostí medzi výkonom žiakov a týmito podmienkami.

Žiaci 4. ročníkov ZŠ sa testovali v dvoch oblastiach:

- a) v schopnosti porozumieť informačnému textu,
- b) v schopnosti porozumieť literárnemu textu.

Ak sa pozrieme na výsledky slovenských žiakov v spomínaných oblastiach čítania s porozumením, tak paradoxne zistíme, že napriek vyššiemu dôrazu slovenských učiteľov na čítanie a analýzu literárnych textov, žiaci dosahujú lepšie výsledky pri interpretácii textov informačných. Domnievam sa, že aj tento výsledok by mal byť mementom varujúcim pred stavom v predmete SjaL, tak v obsahu predmetu, ako aj v používaných metódach práce. Neúmerný rozsah predpísaného učiva totiž zákonite vyvoláva absenciu individuálnej práce so žiakmi a nevedie učiteľov ani k podporovaniu zodpovedného a tvorivého prístupu detí k vyučovaniu.

Minulý mesiac sa na Slovensku zverejnili kompletne výsledky posledného testovania. V plnom prúde sú prípravy na testovanie v roku 2006. Čo sa však zmenilo v základných pedagogických dokumentoch pre ZŠ? Ako sa zmenil obsah predmetu materinský jazyk? Ako sú pripravení na nové priority vo vyučovaní materinského jazyka učitelia ZŠ a ako pripravujeme študentov VŠ pedagogického zamerania? Množstvo otázok, na ktoré v súčasnosti, žiaľ, nie sú odpovede oprávňujúce nás nádejať sa, že sa v najbližšej dobe zlepši čitateľská gramotnosť našich žiakov.

PISA – (Programme for International Student Assessment alebo Programme of Indicators of Student Achievement) Program pre medzinárodné hodnotenie študentov alebo Program indikátorov žiackych výsledkov – je medzinárodný výskum, ktorý sa od roku 2000 realizuje pod patronátom Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) a zisťuje vedomosti a zručnosti 15 ročných žiakov v 3 základných testovaných oblastiach:

1. v materinskom jazyku,
2. v matematike,
3. v prírodovedných predmetoch,

príčom v centre záujmu sú aj úlohy medzipredmetového charakteru.

Štúdie PISA 2000 sa zúčastnilo 32 krajín. Keďže Slovensko vtedy ešte nebolo členom OECD, tak naši žiaci sa do testovania v roku 2000 oficiálne nezapojili. Ďalšia fáza výskumu PISA sa uskutočnila v roku 2003. Vtedy sa testovania zúčastnili aj slovenskí žiaci spolu so žiakmi ďalších 40 krajín sveta.

Národným centrom PISA je na Slovensku Štátny pedagogický ústav. Prvou národnou koordinátorkou štúdie PISA bola Ing. Alena Tomengová, PhD., ktorá je v súčasnosti členkou medzinárodnej expertnej skupiny. Momentálne je národnou koordinátorkou PhDr. Paulína Koršňáková, PhD., ktorá je zároveň prizvaným členom expertnej skupiny pre prírodné vedy.

PISA netestuje, ako žiaci zvládajú učivo predpísané pedagogickými dokumentmi. Autori výskumu vychádzajú z toho, že žiaci sa v škole nemôžu naučiť všetko, čo budú v dospelosti potrebovať – mali by však získať schopnosť efektívne sa učiť. Aby to dokázali, potrebujú základy, ktoré im dáva čitateľská gramotnosť, matematika a prírodné vedy, ale aj schopnosť organizovať svoje učenie a prekonávať prekážky počas jeho priebehu. Výskum PISA zisťuje, ako vedia žiaci na konci školskej dochádzky využiť, čo sa v škole naučili. Vek 15 rokov nebol preto vybraný náhodne. Je to vek, v ktorom sa vo väčšine zúčastnených krajín končí povinná školská dochádzka.

Výskum sa realizuje v trojročných cykloch. Krajiny OECD a ich partneri tak môžu priebežne sledovať, ako sa ich vzdelávací systém vyvíja – či stagnuje, zlepšuje sa alebo sa zhoršuje. Úspešné školské systémy majú podľa odborníkov veľa spoločných črt: predškolskú výučbu detí, cieľnú podporu slabších školákov bez priskorého zaradovania do výkonnostných stupňov, zodpovednosť štátu i verejnosti za školy a jasná predstava o vedomostiach, ktoré sa majú dosiahnuť.

V každom meraní sa testujú všetky 3 oblasti, t. j. materinský jazyk, matematika, prírodné vedy, avšak nie sú rovnomerne zastúpené úlohy z jednotlivých oblastí. Vždy je 1 oblasť v centre záujmu, t. j. je výrazne vyšší počet úloh z tejto oblasti a zvyšné 2 oblasti sú zastúpené oveľa menším počtom úloh. V roku 2000 bola hlavnou testovanou oblasťou čitateľská gramotnosť, v roku 2003 to bola matematika, v najbližšom meraní v roku 2006 to budú prírodné vedy a v roku 2009 sa opäť do centra testovania dostane čitateľská gramotnosť.

Čitateľská gramotnosť sa podľa PISA nechápe ako schopnosť čítať, nesleduje sa ani schopnosť rýchlo a plynule čítať. Aby žiak dosiahol najvyššiu úroveň čitateľskej gramotnosti, musí byť schopný spracovať také informácie z neznámeho textu, ktoré nie je jednoduché nájsť, musí preukázať detailné porozumenie textu a musí vedieť posúdiť, ktoré informácie z textu sú podstatné. Takýto žiak je schopný kriticky hodnotiť, formulovať hypotézy založené na konkrétnych vedomostiach a reagovať na neočakávané situácie.

V týchto dňoch ŠPÚ finalizuje Národnú správu o výsledkoch štúdie OECD PISA 2003, ktorá bude obsahovať aj správu o výsledkoch čitateľskej gramotnosti (7. 12. 2005 bude tlačová beseda na MŠ SR, na ktorej budú oficiálne zverejnené výsledky).

Projekt PISA je vo svete veľmi obľúbený, pretože priniesol úplne nový pohľad na hodnotenie výsledkov vzdelávania. Na rozdiel od predošlých výskumov nekladie dôraz na učivo, ktoré je obsiahnuté v osnovách jednotlivých krajín, ale na vedomosti a zručnosti dôležité pre úspešné uplatnenie sa žiakov v budúcom živote – teda na trhu práce, v osobnom živote a v živote modernej spoločnosti 21. storočia.

Úlohy, ktoré žiaci v rámci výskumu PISA riešia, preto nezisťujú ako žiaci v jednotlivých krajinách ovládajú učebnú látku obsiahnutú v národných osnovách, ale sú zamerané na tvorivé získavanie a využívanie informácií, samostatnosť a schopnosť riešiť problémy.

Tento typ výskumu sa nezameral len na najvhodnejšie metódy učenia (čiže na otázku AKO UČIŤ?), ale do centra pozornosti odbornej i širokej laickej verejnosti postavil aj otázku ČO UČIŤ? , inými slovami povedané:

Ktoré vedomosti a zručnosti vyžaduje reálny svet? (a nie ten virtuálny svet učebníc, encyklopédií ap.).

Štúdia PISA pomáha teda definovať kľúčové zručnosti a schopnosti potrebné pre úspešné pôsobenie v živote. Úlohy v PISA kladú väčší dôraz na zvládnutie určitých situácií a na aplikáciu vedomostí a zručností ako na samotné vedomosti. Dôraz sa kladie *na zvládnutie postupov, na porozumenie pojmom a na schopnosť riešiť najrôznejšie situácie*. Z toho vyplýva, že gramotnosť je vo výskume PISA chápaná v 3 základných aspektoch:

- 1) *postupy* – činnosti alebo schopnosti, ktoré majú žiaci preukázať pri riešení úloh;

pričom v čitateľskej gramotnosti je to týchto 5 postupov:

  - a) získavanie informácií,
  - b) všeobecné porozumenie,
  - c) interpretácia textu,
  - d) posúdenie obsahu textu,
  - e) posúdenie formy textu.
- 2) *obsah* – vedomosti potrebné na zvládnutie úloh, sú vymedzené učebnými osnovami;

v čitateľskej gramotnosti je obsah prezentovaný rôznymi typmi textu:

  - a) súvislé texty – napr. rozprávanie, výklad, presvedčanie, príkazy,
  - b) nesúvislé texty – napr. grafy, diagramy, mapy, formuláre, reklama.
- 3) *situácie* – kontext, pričom sa využívajú situácie blízke bežnému životu;

v čitateľskej gramotnosti sa odlišuje:

  - a) čítanie pre osobné účely,
  - b) čítanie pre vzdelávanie,
  - c) čítanie pre prácu,
  - d) čítanie pre verejné účely.

Priemerný slovenský žiak dosahuje v čitateľskej gramotnosti len druhú úroveň z piatich možných. Vie riešiť ľahké úlohy, ale oveľa menej je úspešný v ťažkých úlohách. Naši žiaci majú problémy najmä v spájaní súvislostí a orientovaní sa v nesúvislých textoch.

Základné výsledky slovenských žiakov v oblasti čitateľskej gramotnosti v štúdií PISA 2003, ktoré som mala možnosť vidieť ako členka skupiny zaoberajúcej sa problematikou čítania s porozumením, potvrdzujú naliehavosť kurikulárnej prestavby v predmete SjaL.

Použitá literatúra:

Čitateľská gramotnosť žiakov 4. ročníka. Výsledky medzinárodnej štúdie PIRLS 2001. Bratislava 2004.

Měření vědomostí a dovedností. Nová koncepce hodnocení žáků. Praha 1999.

Measuring Student Knowledge and Skills. A new framework for Assessment. Paris 1999.

Návrh koncepcie rozvoja výchovy a vzdelávania v SR na najbližších 15-20 rokov (Projekt MILÉNIUM). <http://www.education.gov.sk/>

Úlohy pro měření čtenářské, matematické a přírodovědné gramotnosti. Praha.

Slovenské školstvo na križovatke tisícročí (vývoj v rokoch 1989 - 1999). Bratislava 2000.

Príspevok bol vypracovaný ako súčasť grantovej úlohy Východiská, ciele a koncepcia kurikulárnej prestavby predmetu slovenský jazyk a literatúra na ZŠ a SŠ (KEGA 3/122203).